

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.57>

СУТНІСТЬ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В АСПЕКТІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Котляр О.І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного права

ДВНЗ «Ужгородський Національний університет»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3485-4157>

e-mail: vika.tour@ukr.net

Котляр О.І. Сутність інституту захисту культурних цінностей в аспекті збройних конфліктів.

У даній статті досліджено та проаналізовано питання щодо сутності інституту захисту культурних цінностей у міжнародному праві в аспекті збройних конфліктів.

Сказано про те, що становище з культурною спадщиною у ХХІ столітті надзвичайно складне через поширення збройних конфліктів та воєн, що змушує науковців з усього світу, а також українських дослідників регулярно вивчати цю проблему та з'ясувати нові й актуальні аспекти на основі останніх подій в країні.

Наголошено на тому, що повномасштабне вторгнення російських військ в Україну, котре відбулося 24 лютого 2022 року можна вважати війною й проти культури, оскільки окупанти звертають особливу увагу на культурну спадщину України.

Зазначено про те, що одним з найважливіших міжнародних договорів, що регулюють захист культурних цінностей в разі збройного конфлікту, є Гаазька конвенція 1954 року.

У підсумку, зазначено про те, що захист культурної спадщини під час збройних конфліктів стає все більш актуальним та важливим в наш час, і це підтверджується останніми подіями. Ця місія є сучасною та підтримується моральними, стратегічними та правовими імперативами. Сучасна теорія та практика збігаються в тому, що міжнародна спільнота має фундаментальний інтерес у захисті культурної спадщини, який має бути гарантованим усіма засобами, навіть під час війни.

Для цього важливо задіяти найбільш значущі доктрини міжнародного права та універсалізувати норми звичаєвого права, які забороняють напади та знищення культурних цінностей, і включити їх у тіло основних міжнародно-правових документів. Ці норми закріплюють зобов'язання erga omnes, що урівнює усіх членів міжнародного товариства в їх правах та відповідальності.

Ключові слова: культурна спадщина, цінності, архітектура, міжнародне право, конвенція.

Kotlyar O. The essence of the institute for the protection of cultural values in the aspect of armed conflicts.

This article examines and analyzes the issue of the essence of the institution of protection of cultural values in international law in the aspect of armed conflicts. It is said that the situation with cultural heritage in the 21st century is extremely difficult due to the spread of armed conflicts and wars, which forces scientists from all over the world, as well as Ukrainian researchers, to regularly study this problem and find out new and relevant aspects based on the latest events in the country .

It is emphasized that the full-scale invasion of Russian troops into Ukraine, which took place on February 24, 2022, can also be considered a war against culture, since the occupiers pay special attention to the cultural heritage of Ukraine. It is noted that one of the most important international treaties regulating the protection of cultural values in the event of an armed conflict is the Hague Convention of 1954.

In conclusion, it is stated that the protection of cultural heritage during armed conflicts is becoming more and more relevant and important in our time, and this is confirmed by recent events. This mission is contemporary and supported by moral, strategic and legal imperatives. Modern theory and practice agree that the international community has a fundamental interest in the protection of cultural heritage, which must be guaranteed by all means, even in times of war.

For this, it is important to use the most significant doctrines of international law and universalize the norms of customary law, which prohibit attacks and destruction of cultural values, and include them in the body of the main international legal documents. These norms establish erga omnes obligations, which equalize all members of the international community in their rights and responsibilities.

Key words: cultural heritage, values, architecture, international law, convention.

Постановка проблеми. Протягом всієї історії культурна спадщина та цінності завжди були в небезпеці під час збройних конфліктів, коли ворожі сторони намагалися знищити або забрати культурну спадщину противника. У XXI столітті ситуація не покращилася, і культурна спадщина продовжує бути вразливою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження сутності інституту захисту культурних цінностей у міжнародному праві було проаналізовано в працях таких вчених як Гулкевич В.Д., Мазур Т.В. та інші.

Постановка завдання – проаналізувати та дослідити сутність інституту захисту культурних цінностей у міжнародному праві в аспекті збройних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Проблема захисту культурних цінностей у міжнародному праві в аспекті збройних конфліктів є постійним явищем в міжнародних відносинах і важливою темою для Ради Безпеки ООН та ЮНЕСКО [3, с. 75].

Одним з недавніх прикладів є вторгнення російських військ в Україну, яке можна вважати війною й проти культури, оскільки окупанти звертають особливу увагу на культурну спадщину України.

Згідно з даними Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на кінець серпня 2022 року, зареєстровано 464 епізоди воєнних злочинів Росії проти культурної спадщини України, у результаті чого було зруйновано та пошкоджено 139 об'єктів [5].

Становище з культурною спадщиною у XXI столітті надзвичайно складне через поширення збройних конфліктів та воєн, що змушує науковців з усього світу, а також українських дослідників регулярно вивчати цю проблему та з'ясувати нові й актуальні аспекти на основі останніх подій в країні.

Одним з найважливіших міжнародних договорів, що регулюють захист культурних цінностей в разі збройного конфлікту, є Гаазька конвенція 1954 року. Цей договір, як стверджував колишній помічник Генерального секретаря ЮНЕСКО Дж. Бом [1], є аналогом Червоного Хреста для музеїв та пам'яток війни. Незважаючи на критику окремих положень, ця конвенція є достатньо універсальною, щоб слугувати орієнтиром для держав в забезпеченні захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів.

Відносно недавня ратифікація Сполученими Штатами Америки Конвенції 1954 року та повідомлення про такий намір зі сторони Великобританії [2] підтверджує факт її сприйняття як загальновіданого універсального зводу норм із захисту культурних цінностей. Хоча, за висновками більшості дослідників, II Протокол 1999 року значно якісніше та прогресивніше врегулює питання захисту культурних цінностей, однак порівняно низький рівень його підписання та ратифікації демонструє неготовність держав підтримувати положення нового договору порівняно із закріпленими в Конвенції 1954 року.

Інші ж МГП договори другої половини XX – початку XXI століття лише опосередковано торкаються питання захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Все це, за вдалим висловом виконавчого директора Фонду Анрі Дюнана Д. Томана, дає змогу називати Конвенцію «універсальним кодексом норм із захисту культурних цінностей».

Згідно з Конвенцією, захист культурних цінностей включає їх охорону та повагу до них. Охорона означає попередні заходи, які держави-учасниці мають вжити для захисту своїх культурних цінностей від можливих негативних наслідків збройного конфлікту.

В статті Конвенції зазначено, що заходи для захисту культурних цінностей повинні бути вибрані договірними сторонами Конвенції. Наприклад, це може бути створення укриттів для рухомих культурних цінностей, їх реєстрація та реєстрація центрів концентрації культурних цінностей, розміщення розпізнавальних знаків на культурних цінностях, створення спеціальних підрозділів у військових частинах, що турбуються про культурні цінності, вжиття спеціальних заходів архітектурного характеру, створення необхідних резервів матеріалів для евакуації культурних цінностей та планів такої евакуації, створення цивільних служб для здійснення необхідних захисних заходів, та просвіта в галузі міжнародного гуманітарного права серед військовослужбовців та працівників культури.

Під час конференції виникла ідея про формування недержавних організацій, які мали б підтримувати зусилля урядів щодо захисту культурних цінностей. На даний момент такі організації існують в Австрії та Швейцарії, проте ідея не стала загальноприйнятною.

Таким чином країни перетворили колишнє обґрунтування необхідності вживання військових заходів в інструмент, що допомагає підтримувати баланс між досягненням військової переваги та захистом цивільних об'єктів. Військова необхідність не може слугувати виправданням для завдання будь-якого рівня шкоди культурним цінностям під час військових дій. Обов'язковим є й дотримання принципу пропорційності, тобто військова перевага, яку сторона конфлікту планує здобути, має бути значною, необхідною та недосяжною у інший спосіб.

Позитивні аспекти міжнародно-правової системи охорони культурних цінностей в умовах збройних конфліктів полягають у тому, що ця система базується на взаємодоповнювальних конвенційних засадах, а її фундаментальні принципи є обов'язковими для всіх держав-учасниць. У мирний час дотримання цих принципів сприяє підготовці до можливого конфлікту, збільшує усвідомлення необхідності захисту та сприяє гармонізації внутрішніх правових систем.

Рішення міжнародних судів і трибуналів, а також національних юрисдикцій, є важливими і продовжують відігравати важливу роль у тлумаченні і застосуванні цих принципів [4, с. 152].

Проте, хоча міжнародне звичаєве право є загальнообов'язковим, воно менш деталізоване, ніж договори, і не містить конкретних правил чи процедур їх виконання. Договори та міжнародне звичаєве право допускають відступи у випадках військового втручання, що може перешкоджати захисту культурних цінностей. Недержавні збройні групи не зобов'язані дотримуватися цих угод, тому важко гарантувати їхнє дотримання в ході локальних збройних конфліктів. Хоча кримінальне переслідування осіб, які знищують об'єкти культури, є необхідним, воно само по собі не може забезпечити повного захисту.

Висновки. Отож, захист культурної спадщини під час збройних конфліктів стає все більш актуальним та важливим в наш час, і це підтверджується останніми подіями. Ця місія є сучасною та підтримується моральними, стратегічними та правовими імперативами. Сучасна теорія та практика збігаються в тому, що міжнародна спільнота має фундаментальний інтерес у захисті культурної спадщини, який має бути гарантованим усіма засобами, навіть під час війни.

Для цього важливо задіяти найбільш значущі доктрини міжнародного права та універсалізувати норми звичаєвого права, які забороняють напади та знищення культурних цінностей, і включити їх у тіло основних міжнародно-правових документів. Ці норми закріплюють зобов'язання *erga omnes*, що урівнює усіх членів міжнародного товариства в їх правах та відповідальності.

Список використаних джерел:

1. I. Vernon M. Common Cultural Property: The Search for Rights of Protective Intervention. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 1994. № 26. P. 12.
2. I G. Carducci. Ochrona dziedzictwa kultury na wypadek konfliktu zbrojnego z perspektywy 50 lat funkcjonowania konwencji Haskiej. *Dziedzictwo kultury wobec zagro e wojny i pokoju*. Warszawa. 2004. s. 23.
3. Гулкевич В.Д., 2017. Кримінально-правові аспекти міжнародної системи захисту культурної спадщини під час військового конфлікту. *Альманах міжнародного права*. 17. С. 72–80.
4. Мазур Т.В. Імплементация міжнародно-правових норм щодо захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів у законодавство України. *Південно український правничий часопис*. 2019. № 4 (3). с. 152–156.
5. Скільки українських пам'яток культури зруйнували російські війська за час війни, 2022. Суспільне. Культура. URL:[https:// suspilne.media/273002-skilki-pamatkiv-kulturi-zrujnuvalirosijski-vijskaza-cas-vijni](https://suspilne.media/273002-skilki-pamatkiv-kulturi-zrujnuvalirosijski-vijskaza-cas-vijni).